

A damaszkuszi út: megtérés vagy elhívás?

Pecsuk Ottó

Pál damaszkuszi élményének megítélése a szakirodalomban

Az Újszövetség kutatásában döntő változások zajlottak le a XX. század közepe óta. E változások mögött felfedezhetjük az első világháborút és a bolsevik forradalmat a politikai és társadalmi szintéren, a klasszikus liberalizmus visszaszorulását a teológiában, s ellenhatásként a heideggeri és kierkegaardi ihletésű egzisztencialista és dialektika-teológia előretörését Rudolf Bultmann és Karl Barth munkásságának köszönhetően. Már ezek hatására is alapjaiban kérdőjeleződtek meg az Újszövetség kutatásának addigi eszközei és határai, de a változásokat kétségkívül betetőzte a második világháború és a holokauszt. A zsidóságban megszülető és abból kilépő, önmagát a zsidósággal szemben definiáló, immár nem-zsidó többségű kereszténység első évtizedei is kétségkívül más megvilágításba helyeződtek azoknak a nyugati teológusoknak az értelmezésében, akik szerint az első teológusok antijudaizmusa, társulva a zabolátlan antik antiszemizmussal, megerősödve a középkor zsidóellenes pogromjaiban, majd végső ösztönzést nyerve a nemzetiszocialista gondolatokkal, soha nem gondolt következményekhez vezetett a zsidó-keresztény gyökerekből táplálkozó művelt Nyugaton. Természetesen vannak, akik nem ilyen egyirányúnak látják a folyamatot, de ők sem vonhatták ki teljesen magukat a hatása alól. Ennek a folyamatnak a Jézus-kutatás mellett talán a leglátványosabb színtere a Pál-kutatás. A fent említett fordulat hatására a kutatók egy jelentős csoportja a következő gondolatmenettel kezdett dolgozni: Amikor pálfordulást említünk, vagy arról beszélünk, hogy Saulusból Paulus lett a damaszkuszi úton, akkor tulajdonképpen az '50-es évek előtti teológiai szakirodalom konszenzusát fogadjuk el. Eszerint Pál damaszkuszi úton átélt élménye a keresztény hitre való át- vagy megtérés klasszikus példája, prototípusa volt. Ezzel szemben az '50-es évek óta egyre inkább az a nézet erősödött meg a nyugati teológiai irodalomban, amely szerint a damaszkuszi út a színtere annak, hogy Pál elhívást kapott arra, hogy a pogányok apostolává legyen. E változó „konszenzus” mögött kétségtelenül egy határozott szemléletváltási szándék húzódik. A korábbi teológusok Pál apostol személyének és teológiájának megértését az ószövetségi örökség hellenista szellemiséggel való ütközésének folyamatában látták, s ebben a folyamatban mindenképpen a görög kultúra hatását tekintették meghatározónak. Így látta ezt már a reneszánsz (Lorenzo Valla és Marsilio Ficino), a racionalista teológia (Johann Salomo Semler és Friedrich D. E. Schleiermacher), a liberális teológia (Adolf von Harnack) és a vallástörténeti iskola (F. C. Baur vagy Wilhelm Bousset) is. Talán megnyugtató volt azt gondolniuk, hogy a nyugati civilizációt alapjaiban meghatározó görög szellemiség termékenyítette meg a keresztény

teológiát is, így a kettő egymás békésen játszadozó édestestvére. Ez a feltételezés már a holokauszt előtti is (a zsidó származású Újszövetség-kutató, C. J. G. Montefiore révén), de különösen azután — olyan kutatók szerint, mint a wellsi kongregacionalista W. D. Davies vagy a „New Perspective on Paul” megalapítójának tekintett Davies-tanítvány, E. P. Sanders — kényelmetlenné, nemcsak politikailag, de teológiai is inkorrektté vált, hiszen igazolta azt a folyamatot, amely az újszövetségi iratok ártatlan antijudaizmusából destruktív antiszemita világgépet formált. A keresztény biblikus teológusok az Újszövetség megértése érdekében egyre inkább az Ószövetség és annak zsidósága felé fordultak, és egyre kevésbé keresték a kortárs hellenista párhuzamokat az Újszövetség szövegeihez. Ezzel együtt megindult a Nyugat és a görög szellemiség kritikája a teológiai irodalomban, s ahelyett, hogy a görög szellem evangéliumot megtermékenyítő hatásáról beszéltek volna, inkább csak olyan véleményeket és hangokat lehet hallani, hogy minden akkor romlott el, amikor az evangélium meg akart felelni a görög műveltség igényeinek, amikor — Tertullianus szavaival élve — köze lett Athénnek Jeruzsálemhez.

Amikor Pál megtéréséről beszélünk, eszünkbe juthatnak a nyugati civilizáció nagy megtérői, elsőként is Augustinus, majd Luther, John Bunyan, John Wesley és a többiek. Az ő megtérésükre igaz William James ma már klasszikusnak számító pszichológiai meghatározása: „Olyan fokozatos vagy hirtelen folyamat, amelyben az addig tépelődő, lelkiismeret-furdalástól és kisebbségi érzéstől szenvedő boldogtalan személy megnyugszik, lelkiismeretével megbékül, saját igazáról meggyőződik és boldog lesz, azáltal, hogy szilárd fogódzót talál az új vallási igazságban.”¹ James és a hagyományos értelmezés követői ennek a definíciónak a tükrében értelmezték mindazt, ami Pállal a damaszkuszi úton történt. Olyan farizeust láttak benne, aki folyamatosan tudatában van annak, hogy képtelen betartani a törvényt (vö. G 5,1–4; R 2,3. 17–22), és ettől folyamatosan frusztrációt él át, e frusztrációt pedig elfojtva, agresszióval fordul azok felé, akiket tudat alatt irigyel a meggyőződésük miatt, mígnem a damaszkuszi kinyilatkoztatásban megérti, hogy egyedül a Krisztusba vetett hit által igazulhat meg az ember, és erre neki is lehetősége van. E folyamat végén a keresztények zsidó üldözője maga is keresztény evangélizátorrá válik, és hirdeti azt az üzenetet, amelynek elhallgattatásán korábban annyit fáradozott.

Amint említettem, egy erőteljes paradigmaváltás részeként az elmúlt évtizedek Újszövetség-kutatásában ez a páli megtéréskép erősen megkérdőjeleződött. A korábban oly természetesnek vett értelmezést először Krister Stendahl svéd evangélikus teológus kérdőjelezte meg.² Azt állította, hogy a nyugati gondolkodás Pál-képe közelebb áll Augustinus vagy Luther önértelmezésből táplálkozó Pál-értelmezéséhez, mint a valóságos bibliai Pál apostolhoz. Stendahl szerint ugyanis Pál a damaszkuszi úton nem a cselekedetekből való megigazolást hirdető hamis judaizmusból tért meg, sőt, egyálta-

¹ William JAMES: *Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. Longmans, Green, and Co., New York 1902. 160. (Újabb kiadás: Arc Manor, Rockville 2008).

² Kristier STENDHAL: *Paul among Jews and Gentiles*. Fortress Press, Philadelphia 1976.

lán nem is tekinthetjük megtérésnek, amit ott tapasztalt. Stendahl szerint a megtéréshez először is zavarodottság, elbizonytalanodás, lelkiismeret-furdalás, tépelődés, és mindazok a pszichológiai szimptomák szükségeltetnek, amelyeket James definíciója kapcsán már említettem. Mindezek pedig Stendahl szerint a nyugati introspektív lelkiismeret jellemzői, amelynek irodalmi megjelenése Augustinustól datálható. Pálra azonban, mint ahogyan általában az ószövetségi zsidóságra, nem jellemző ez a befelé forduló, önelemző lelki alkat. Stendahl ezt a kijelentését Pál saját leveleiből vett idézetekkel támasztotta alá: „Zsidó hithűségben sok kortársamat felülmúltam népem körében” (G 1); „Ha másvalaki úgy gondolja, hogy testben bizakodhat, én még inkább” (Ph 3); „Többet fáradoztam, mint ők mindnyájan” (1K 15). Ezekből az idézetekből, Stendahl szavaival élve, egy robusztus lelkiismeret képe bontakozik ki. Pál már Saulusként sem volt egy tépelődő ifjú Ágoston vagy Luther. Magabiztos volt és eltökélt, tele *zéllosszal* és tenni akarással. Stendahl szerint semmi sem indokolja, hogy egy ilyen lelkialkatú embernél feltételezzünk egy belső vívódást lezáró megtérést, a szó klasszikus értelmében. Ráadásul a megtéréshez Stendahl szerint vallásváltás is szükségeltetik, míg Pál esetében erről szó sem volt. Nem váltott vallást, hiszen Izrael Istenét követte addig is, csak ez a követés kapott egészen más értelmet a damaszkuszi úton, a feltámadott Krisztussal való találkozás következtében. A damaszkuszi úton Krisztus elhívását kapta meg arra, hogy a népek apostola legyen. Ebből az élményéből kiindulva kezdi majd megfogalmazni, hogy mi a Törvény szerepe azután, hogy Krisztus, a Messiás eljött, és hogy a Törvény mit is jelent a zsidók és a népek vagy pogányok egymáshoz fűződő viszonyában. A mózesi Törvénnyel emiatt foglalkozott olyan sokat a leveleiben, nem pedig azért, mert személyesen gondjai lettek volna a Törvény megtartásával. Stendahl arra is felhívja a figyelmünket, hogy mind Lukács elbeszéléseiben, mind Pál saját leveleiben újra és újra felbukkannak a nagy írópróféták, Ézsaiás és Jeremiás elhívásának irodalmi motívumai. Íme néhány párhuzam:

Menj el, mert választott eszközöm ő, hogy elvigye a nevemet a pogányok, a királyok és Izrael fiai elé. (Act 9,15) Atyáink Istene választott ki téged, hogy megismerd az ő akaratát, meglásd az Igazat, és hangot hallj az ő ajkáról. Mert az ő tanúja leszel minden ember előtt arról, amiket láttál és hallottál ... Eredj el, mert én messze küldelek téged, a pogányok közé. (Act 22,14–15.21) Megoltalmazlak e néptől és a pogányoktól, akikhez küldelek. Azért küldelek el, hogy nyisd meg a szemüket, hogy a sötétségből a világosságra, és a Sátán hatalmából az Istenhez térjenek. (Act 26,17–18) De amikor úgy tetszett annak, aki engem anyám méhétől fogva kiválasztott, és kegyelme által elhívott, hogy kinyilatkoztassa Fiát énbennem, hogy hirdessem őt a pogányok között, nem tanácskoztam testtel és vérral. (G 1,15–16) Legutoljára pedig, mint egy torzszülöttnek, megjelent nekem is. (1K 15,8) Én, az Úr, elhívtalak az igazságért, én fogom a kezedet. Megőrizlek, és benned ajándékozom meg szövetségemmel népem, világosságommal a nemzeteket. Nyisd meg a vakok szemeit, hozd ki a börtönből a foglyokat, a fogházból a sötétben ülőket! (Is 42,6–7) Uramnak, az Úrnak lelke nyugszik rajtam, mert felkent engem az Úr. Elküldött, hogy örömhírt vigyek az alázatosoknak, bekötöztem a megtört szíveket, szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadon bocsátást a megkötözötteknek. (Is 61,1) Mielőtt megformáltalak az anyaméhben, már ismertelek, és mielőtt a világra jöttél, megszenteltelek, népek prófétájává tettelek. (Jr 1,5) Emberfia, elküldelek téged Izrael fiaihoz, a lázadó néphez, amely fellázadt ellenem. Hütlének voltak hozzám ők is, őseik is egészen a mai napig. (Ez 2,3)

Mindezen irodalmi és teológiai párhuzamok alapján Stendahl meggyőzően látszott bizonyítani, hogy a damaszkuszi úton valójában nem megtérés, hanem prófétai (értsd: apostoli) elhívás történt. Stendahl új szemlélete egy sor kérdést vetett fel a Pál-kutatásban: a régivel szemben van-e olyan új megtérésdefiníció, amely továbbra is alkalmazható Pálra? Vajon mennyiben változtatta meg Pál vallását a damaszkuszi jelenés? Milyen hatással volt Pál megtérése és/vagy elhívása a teológiai fejlődésére?

E kutatástörténeti háttér megrajzolása után érdemes áttekinteni azokat a szövegeket, amelyekben Pál damaszkuszi élményéről olvashatunk.

A források

Pál levelei: G 1,11–17; Ph 3,4–14 (esetleg R 7; 1T 1,12–17); 1K 15,8–10; 2K 12,2–6
Lukács háromszoros beszámolója: Act 9,1–20; 22,1–21; 26,2–23.

G 1,11–17 Tudtotokra adom, testvéreim, hogy az evangélium, amelyet én hirdetem, nem embertől származik, mert én nem embertől vettem, nem is tanítottak rá, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kaptam. Mert hallottatok: milyen volt az én egykori magatartásom a zsidóság körében, hogy féktelenül üldöztem az Isten egyházát, és pusztítottam azt. És a zsidó hithűségben sok kortársamat felülmúltam népem körében, minthogy fölöttébb buzgó rajongója voltam atyáim hagyományainak. De amikor úgy tetszett annak, aki engem anyám méhétől fogva kiválasztott, és kegyelme által elhívott, hogy kinyilatkoztassa Fiát énbennem, hogy hirdessem őt a pogányok között, nem tanácskoztam testtel és vérrel. Nem is mentem fel Jeruzsálembe azokhoz, akik előttem lettek apostolokká, hanem azonnal elmentem Arábiába, aztán ismét visszatértem Damaszkuszba.

Pál itt az általa hirdetett, törvénytől független evangélium krisztusi eredetéről beszél: Krisztus hívta el őt magát is, hogy ezt az evangéliumot hirdesse a pogányok között. Nyelvezete az ószövetségi prófétáké. (Jr 1,5; Is 49,1) Pál igehirdetésének tárgya Jézus Krisztus. Nem utal arra, hogy bármi is előkészítette volna őt mentálisan–pszichológiaiailag erre az eseményre — *az előélete és a damaszkuszi események utáni igehirdetői tevékenysége közötti ellentétben látja elhívás/megtérése isteni voltának bizonyítékát.*

Ph 3,3–14 Mert mi vagyunk a körülmetéltek, akik Isten Lelke szerint szolgálunk, és Krisztus Jézussal dicsekszünk, és nem a testben bizakodunk. Pedig nekem lehetne bizakodásom a testben is. Ha másvalaki úgy gondolja, hogy testben bizakodhat, én még inkább: nyolcadik napon metéltek körül, Izráel népéből, Benjámin törzséből származom, héber a héberek közül, törvény szempontjából farizeus, buzgóság szempontjából az egyház üldözője, a törvényben követelt igazság szempontjából feddhetetlen voltam. Ellenben azt, ami nekem nyereség volt, kárnak ítéltam a Krisztusért. Sőt most is kárnak ítélek mindent Krisztus Jézus, az én Uram ismeretének páratlan nagyságáért. Őerte kárba veszni hagytam, és szemétnek ítélek mindent, hogy Krisztust megnyerjem. Hogy kitűnjék rólam általa: nincsen saját igazságom a törvény alapján, hanem a Krisztusba vetett hit által van igazságom Istentől a hit alapján, hogy megismerjem őt és feltámadása erejét, valamint a szenvedéseiben való részesedést, hasonlóvá lévén az ő halálához, hogy valamiképpen eljussak a halottak közül való feltámadásra. Nem mintha már elértem volna mindezt, vagy már célnál volnék, de igyekszem, hogy meg is ragadjam, mert engem is megragadott a Krisztus Jézus. Testvéreim, én nem gondolom magamról, hogy már elértem, de egyet teszek: ami mögöttem van, azt elfelejtve, ami pedig előttem van, annak nekifeszülve futok egyenest a cél felé, Isten mennyei elhívásának a Krisztus Jézusban adott jutalmáért.

Pál benjáminita, kulturálisan tiszta (a „héber a héberek közül” kifejezéssel arra utal, hogy azok közé tartozott, akik harcos kritikával viszonyultak a Júdeában is megvalósuló hellenizációs programhoz), héberül beszélő zsidó, farizeus, zelóta, a Törvény megtartója, a keresztények üldözője. E szempontok miatt tökéletesen alkalmas arra, hogy a Törvénnyel kapcsolatban mérvadó ítéletet alkothasson. Célja a Krisztusban megismert feltámadásban való részesedés. Mindezekben önmagát a többi keresztény számára példának tekinti. *A Krisztussal való találkozás azonban minden addigi érték előjelét megváltoztatta, teljes értékrend-átalakuláson ment át.*

1T 1,12–16 Hálát adok a Krisztus Jézusnak, a mi Urunknak, aki megerősített engem, mert megbízhatónak tartott, amikor szolgálatra rendelt. Jóllehet előbb őt káromló, az övéit üldöző és erőszakos ember voltam, mégis irgalmat nyertem, mert hitelenségemben tudatlanul cselekedtem. De bőségesen kiáradt rám a mi Urunk kegyelme a Krisztus Jézusban való hittel és szeretettel. Igaz az a beszéd, és teljes elfogadásra méltó, hogy Krisztus Jézus azért jött el a világba, hogy a bűnösöket üdvözítse, akik közül az első én vagyok. De azért könyörült rajtam, hogy Jézus Krisztus első-sorban énrajtam mutassa meg végtelen türelmét példaként azoknak, akik majd hisznek benne, és így az örök életre jutnak.

A szakasz a vitatott szerzőség miatt nem egyértelmű forrás. Nincs szó benne judaizmusról. Pál a bűnösségét hangsúlyozza, de csak a jelenből visszatekintve, ugyanakkor a Ph 3-hoz hasonlóan példaképként beszél önmagáról. *Fontos itt a korábbi és a jelenlegi életvitellértékrend közötti ellentét.*

(R 7-t nem tekintem önletrajzi szakasznak: ütközik a G 1 és a Ph 3 információival, és a levél belső logikai felépítettségét is felborítja ez az értelmezés.)

1K 15,8–10 Legutoljára pedig, mint egy torzszülöttnek (*ektrómalabortivus*), megjelent nekem is. Mert én a legkisebb vagyok az apostolok között, aki arra sem vagyok méltó, hogy apostolnak neveztessem, mert üldöztem Isten egyházát. De Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, és hozzám való kegyelme nem lett hiábaló, sőt többet fáradoztam, mint ők mindnyájan; de nem én, hanem az Istennek velem való kegyelme.

Pált méltatlanul érte Krisztus látomása, a damaszkuszi élmény óta azonban méltó volt az elhívásához, és többet fáradozott, mint a többi apostol („robusztus” lelkiismeret).

2K 12,2–5 Ismerek egy embert a Krisztusban: tizennégy évvel ezelőtt — hogy testben-e, vagy testen kívül-e, nem tudom, csak az Isten tudja —, elragadtatott a harmadik égig. Én tudom, hogy az az ember — hogy testben-e vagy testen kívül-e, nem tudom, csak az Isten tudja — elragadtatott a paradicsomba, és olyan kimondhatatlan beszédeket hallott, amelyeket nem szabad embernek elmondania. Ezzel az emberrel dicsekszem, nem pedig önmagammal; ha csak az erőtlenségimmel nem.

Elragadtatásként (*oida anthrópon ... harpagenta*) beszél erről az eseményről, amelynek részleteit nem ismeri pontosan vagy nem akarja elárulni; titkos kinyilatkoztatás (*arréta rémata*) részese lett. Ez az ember nem teljesen azonos Pállal („új személyiséget” nyert a damaszkuszi úton).

Act 9,1–20 A fő narratíva részeként beszéli el Lukács. Narratív funkciója: az evangélium/a hit/Krisztus ellenségéből elhívott szolgája lesz. Lukács ezzel a történettel mintegy elválasztja a Fülöp-történetet és a Kornélius-elbeszélést, s megszakítja a pogánymisszió kibontakozását (elővételezve, hogy egy a későbbi eseményekre nézve döntő fontosságú szereplő jelenik meg a színen). Leírása egy ószövetségi teofániához hasonló. Nem egyszerű elhívás/megtérés: apostoli kiküldetéséről van szó.

Act 22,1–21 Egészen más narratív célt szolgál: Pál visszaemlékszik az eredeti eseményre, és újra elbeszéli azt a templom előtti lépcsőn állva, a lincselésre összeverődött tömegnek. Értelemszerűen az elbeszélés fő hangsúlya az, hogy Pál jó zsidó, aki megtartja az atyák hagyományait, és a farizeusok küldetéséhez méltóan Istentől (*Kyrios*), illetve a názareti Jézustól egy második, templomi látomásban azt a megbízást kapja, menjen el a pogányokhoz hirdetni az evangéliumot.

Act 26,2–23 Ennek az elbeszélésnek a célja megint más: Agrippa, Bereniké és Fesz-tus előtt azt hangsúlyozza, hogy engedelmes az elhívás és Mózes törvényei iránt és jó farizeus. A híres Euripidés-idézetet valószínűleg a művelt Agrippa meggyőzése tette szükségessé.

Pál saját szavai és az Apostolok cselekedetei közös képe

Nem könnyű egybevetni és összhangba hozni a két típusú forrásszöveget. Pál eseti módon mondta el és értelmezte újra a damaszkuszi eseményt és annak következményeit, ahogy a gyülekezetekkel folytatott levelezésben ez véletlenszerűen előjött. Lukács ezzel szemben átgondolt, felépített narratív szerkezetbe illesztette be a damaszkuszi útról szóló három, különböző hangsúlyokkal rendelkező elbeszélést. Miben egyeznek meg Pál és Lukács leírásai? Mindegyikben szerepet játszik a gyökeres változás Pál damaszkuszi út előtti és utáni viselkedésében. Ennyiben tehát a klasszikus „megtérés” elnevezés jogosnak tűnik. Ugyanilyen fontos egyezés azonban a forrásokban a pogányok és a zsidók egymáshoz való viszonyának kérdése. Ez az Apostolok cselekedetei három elbeszélésében a keresztények üldözése — elhívás/megtérés — a keresztény misszió végzése hármasságában ölt testet, Pál leveleiben pedig inkább a Törvénytől mentes misszió legitimálását célzó kijelentésekben. Mindegyikben közös, hogy Pál Krisztustól felhatalmazást kapott a pogányok közötti szolgálatra. Hogy ez a szolgálat Pál esetében azt jelenti, hogy értelmeznie kell a törvény érvényességét a frissen megtérő pogányokra nézve, ez már valószínűleg teológiai következménye az elhívásnak.

A megtérés újabb lehetséges definíciója

Az újabb kutatások nem a megtérés egyéni, hanem közösségi aspektusait hangsúlyozzák. A különböző vallásszociológiai és -pszichológiai felmérések egyértelműen bizonyítják, hogy a megtéréshez vezető különféle magatartásformák nagyrészt tanultak, egy adott közösség belső szabályrendszerének kimondott vagy kimondatlan alkotóelemei (hogyan kell/illik ebben a közösségben megtérni). Az egyén a leggyakrabban elhagy egy közösséget, és a megtérés révén tagjává válik egy másik közösségnek. A szociológiai irányultságú kutatások azt is hangsúlyozzák, hogy ennek a megtérésnek elengedhetetlen része a régi közösségben megélt múlt átértékelése az új közösség értékrendje szempontjából (vö. Ph 3,7–8). A megtért személy tudatos döntéssel vállalja az új közösség valóságértelmezését, és folyamatosan igazodik ahhoz. Ez az azonosulási folyamat néha elválik az új közösség tanainak, elveinek értelmi elfogadásától, és ez gyakran feszültségekhez, sőt a megtért „kitéréséhez”, az új közösség elhagyásához is vezethet.³ Úgy tűnhet, hogy ez az újabb szempontokkal bővített vallásszociológiai megtérés-értelmezés már sokkal több szállal kötődik Pál damaszkusziút-élményéhez, mint a Krister Stendahl által jogosan kritizált James-féle pszichológiai motiváltóságú értelmezés. Pál a megtérése eredményeképp valóban elhagyta a régi közösségét, a farizeusok csoportját, és bebocsátást nyert egy új közösségbe, a krisztushívők *hairesis*ébe. Ebben a közösségben került sor múltjának átértékelésére és a saját helyzetének új meghatározására. E meghatározás alapja egyrészt a megtérés során hallott prófétai elhívás, másrészt az a törvénytudói és írásmagyarázói háttér, amelynek az új közösség szolgálatában Pál nagy hasznát (és konfliktusaiban hátrányát) látta. Stendahl egyik fő bírálata a hagyományos megtérésértelmezéssel szemben, hogy Pál a damaszkuszi élmény hatására nem változtatott vallást, ami pedig szerinte a hagyományos megtérés-definíció alapja. Ezzel szemben Pál élményét az újabb megtérésdefiniciók tükrében mégis tekinthetjük megtérésnek annyiban, hogy egy valláson belül váltott közösséget (*hairesist*), hiszen a keresztények csoportja a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején még nem volt önálló vallás.

Ennek a megközelítésnek van gyenge pontja, mégpedig Pál saját teológiai fejlődése, amelynek során gyökeresen átértékelte a zsidóság vallásának a lényegét, mégpedig a Krisztus-esemény fényében. Saját farizeuspárti kollégái, még azok is, akik hozzá hasonlóan elfogadták Krisztust Messiásként, egyértelműen elutasították Pál judaizmus- és törvényfelfogását. A damaszkuszi úton történtek tehát teológiai következményükben Pálnak mégiscsak többet jelentettek, mint egy adott valláson belüli közösségváltást, amelyet az elhagyott közösség így vagy úgy, de tudomásul vesz. Pál önmagát feltehetően élete végéig jó zsidónak tartotta. Az általa elhagyott zsidó közösség nagyobb része azonban mind az Apostolok cselekedetei, mind a levelek alapján életveszélyes felforgatót és hitehagyót látott benne, és mindhaláláig üldözte.

³ Peter L. BERGER — Thomas LUCKMANN: *The Social Construction of Reality. A Treatise on the Sociology of Knowledge*. Anchor Books, Garden City, NY 1966. 144–150.

Attól függően, hogy valaki az elhívást vagy a megtérést látja pontosabb meghatározásnak mindarra nézve, ami a damaszkuszi úton történt Pállal, más és más szerepet tulajdonít mindennek az apostol teológiájában is. A hagyományos megtérésdefiníció hívei szerint a teljesíthetetlen Törvény igájától tudatalattijában gyötrődő Pál a damaszkuszi úton jutott el a hit általi megigazulás megértésére, és ezt követően ez a meggyőződés meghatározta a teológiáját, különösen is két fontos levelében, a Galátákhöz és a Rómaiakhoz írottban. Ezt a nézetet még olyan kutatók is vallják, mint Gerd Theissen,⁴ aki pedig már tisztában van a Krister Stendahl és követői által felvetett bírálatokkal e nézetet illetően. Azok a kutatók, mint Stendahl, akik Pál elhívását látják a damaszkuszi úton történetekben, érthetően a pogányok apostolává történő elhívás köré rendezik Pál teológiáját, s ebből a feladattól származtatják Pál erőfeszítéseit, amelyekkel a Krisztus utáni pogánymisszióban igyekezett értelmezni a mózesi Törvény és a Törvény cselekedeteiből való megigazulás kérdését (ilyen kutatók még többek között a Stendahlra nagy hatást gyakorolt Johannes Munck, a '70-es évektől meghatározó munkákat publikáló E. P. Sanders vagy a '80-as évektől a Pál-kutatásban normatív szerepűvé váló J. D. G. Dunn és N. T. Wright).

Összefoglalás

Úgy tűnik, Saul damaszkuszi élményét sem a megtérés, sem az elhívás kifejezés nem képes önmagában maradéktalanul leírni. A Stendahl által kifogásolt hagyományos protestáns megtérésdefiníció valóban kérdéses Pál esetében, mert több köze van Augustinus és Luther büntudattól gyötrődő és állandó önvizsgálatra kész individualizmusához, amelyet rávetítettek a kiüresedett törvényvallás rabjából a hit általi megigazulás bajnokává váló egykori farizeusra, mint a bibliai Pál apostolhoz. Stendahl elhívásmodellje azonban inkább nyugszik Lukács ismétlődő elbeszélésein és azok narratív funkcióján, mint Pál leveleiben olvasható önvallomásain, amelyekben inkább az értékrendváltás a meghatározó. A szociológiai irányultságú megtérésdefiníció ugyan jól meg tudja ragadni a közösséget *igen*, de vallást *nem* váltó Pál apostol visszatekintő múltátértékelését, ugyanakkor nem tud számot adni arról a teológiai forradalomról, amelyet Pál judaizmusfelfogása és törvényértelmezése idézett elő az első századi kortársakban, Krisztusban hívő és benne nem hívő zsidókban egyaránt. A megtérés és az elhívás tehát Pál esetében nem egymást kizáró definíciók, hanem valójában olyan fogalmak, amelyeket nem lehet ráerőltetni arra a mindmáig izgalmasan összetett jelenségre, amely elkezdődött Pál életében a damaszkuszi úton.

⁴ Gerd THEISSEN: *Psychological Aspects of Pauline Theology*. T & T Clark, Edinburgh 1987. 177–265.